

La projecció social de la lectura a partir de l'escola

*Intervenció al I Simposio Nacional del Libro Infanti
Ministeri de Cultura, desembre de 1979.*

Publicat a "Per avançar en educació", de Marta Mata.
Eumo Editorial. Vic 2010

La funció de l'escola és precisament projectar en l'infant el conjunt de continguts socials que coneixem com a cultura, en la més àmplia concepció de la paraula. I funció de l'escola és també projectar l'infant en creixement cap a la societat.

Una llarguíssima frase definidora de l'educació uneix totes dues funcions: educar és orientar la variada activitat de l'infant; activitat sensorial, motriu, afectiva, intel·lectual, creativa; activitat vers la presa de possessió de l'herència humana, de tal manera que l'infant no únicament prengui consciència de les seves possibilitats personals, sinó que adquireixi un coneixement objectiu i afectuós del medi que l'envolta i aprofundeixi en les arrels històriques; un coneixement crític en funció de criteris universals d'humanitat; un coneixement creatiu i una actitud de responsabilitat personal respecte de la societat.

I si això és educar-se, a qualsevol lloc on s'eduqui -a casa, al carrer, a la feina...- educar-se a l'escola és precisament fer-ho en la institució que la societat ha creat amb aquesta finalitat i a través d'una estructura eminentment social: la comunitat escolar de mestres i infants.

Al cap d'un segle i mig d'escolaritat obligatòria de gairebé un segle de renovació pedagògica, per desgràcia no estesa encara a tota la península, hem de convenir tots que a l'escola el mecanisme principal d'educació no pot ser el traspàs de coneixements i de pautes del mestre a l'infant, sinó la interacció dels infants en l'adquisició d'aquests coneixements i pautes.

L'escola actual ha de projectar l'infant vers la societat -ella mateixa és una minisocietat – en la qual la persona adulta té un paper en aparença més fosc que a l'escola tradicional, però en realitat un paper molt més difícil i responsable: el d'aconseguir que la interacció entre els infants sigui positiva des del punt de vista educatiu per a tots, que amb l'estil de cada promoció escolar es realitzi per a cada infant, en cada medi social, el procés de l'educació que provem de definir.

Així doncs, tot té un component no només de projecció sinó d'estructura social a l'escola, a condició que cada infant tingui el seu lloc en aquesta estructura, i que l'escola pugui projectar-se a qualsevol medi social. Heus aquí una primera premissa d'aquesta ponència.

La segona premissa és la consideració de la lectura, del domini de la llengua escrita en general, com un pas en el procés de formació lingüística de l'infant; una formació lingüística considerada com a aspecte privilegiat de la formació personal i col·lectiva.

Dues premisses, la de la funció social de l'escola i la de la importància de la formació lingüística en l'educació, que ens semblen òbvies, però que si examinem la realitat de la nostra escola i de la nostra lectura no deuen ser tan òbvies. En tot cas, és millor que ho detallem aquí.

Aquesta segona premissa és ja gairebé una conseqüència de la primera. En el desenvolupament de la seva activitat múltiple entre els components de la minisocietat a la qual pertany, l'infant descobreix ben aviat l'existència d'una realitat invisible i intangible, però audible, que produeixen les persones que l'envolten: la tira fònica. Una tira fònica molt diferent en cada persona, en la qual hi descobreix semblances i referències a la realitat i, sobretot, referències a ell mateix.

L'infant pren consciència de la realitat física i humana que l'envolta a partir de la llengua que sent, i amb el llenguatge pren de manera especial consciència del seu jo, aprèn a veure, a sentir, a estimar, a pensar, a comunicar, a donar i rebre trossets d'aquest jo en creixement. Com un diamant, cada paraula llença guspines d'humanitat i l'infant atresora diamants de manera incansable; un tresor que li permet prendre possessió de la humanitat mateixa, i no únicament d'una manera receptiva sinó creativa, perquè aviat ell mateix produirà la realitat que és el llenguatge.

L'infant pren possessió del seu cos quan sent 'seu', i s'asseu; pren possessió de la seva cadira quan aprèn a dir 'cadira', i tot plegat ho fa enllaçant la variada activitat que projecta sobre el medi amb el llenguatge. S'aprèn a parlar per imitació d'altri, però per imitació del llenguatge de l'altre sobre l'activitat pròpia, per acabar apropiant-se també del llenguatge. Activitat, base del procés educatiu; activitat base de l'adquisició del llenguatge. Heus aquí l'enllaç entre totes dues premisses.

I ja tenim un infant que parla; generalment n'aprèn a casa i de la manera en què es viu a casa. En general, quan arriba a l'escola ja parla. I en la societat actual s'ha descobert la bondat de l'escola per als més petits, la bondat de l'escola bressol perquè els infants aprenguin a parlar en companyia dels seus iguals i al compàs de la veu suau d'una mestra o un mestre, donant forma a cada paraula sobre la seva realitat vital.

Sigui com sigui, l'infant parla a l'escola i la nostra societat atribueix a l'escola el doble rol de purificar el llenguatge de l'infant de les terribles 'incorreccions' i d'ensenyar-lo a llegir i a escriure; és a dir, a plastificar el llenguatge oral.

El llenguatge oral acompanyarà l'infant, ja adult, al llarg de la vida: el farà servir diàriament, serà per a ell una eina personal de treball i de convivència; a través del llenguatge progressarà, convencerà i el convenceran, discutirà, expressarà

i crearà la seva realitat humana i la d'aquells que l'envolten mitjançant el llenguatge.

I el llenguatge escrit? El llenguatge escrit tindrà un paper molt més reduït, en general, si exceptuem la minoria d'escribes que produeix tota societat i que, tot i així, si són bons escribes, parlaran almenys el doble del que escriuran o llegiran.

Però que el llenguatge escrit tingui un paper més reduït no ens ha de fer oblidar que a l'arrel de la seva invenció hi ha el desig de superar, gairebé d'eliminar, determinades coordenades fòniques del llenguatge, per deixar-lo simplement definit per coordenades humanes. El llenguatge oral es produeix en l'espai i el temps, en un espai i un temps determinats, que no es poden separar. La memòria del llenguatge va ser el primer mecanisme separador d'espai i temps; la memòria del llenguatge va permetre passar-lo d'un segle a un altre, d'un país a un altre, amb la instrumentalització de la persona per convertir-la en rapsoda, un instrument molt humà i sovint recreador del llenguatge, però limitat pel que fa a la capacitat de record lingüístic. Milers i milers de versos? Sí, però no pas més dels que avui caben en un sol prestatge. La plastificació del llenguatge oral era inevitable històricament i la història ha volgut reconèixer en aquesta plastificació el seu mateix inici.

“S'acaba la prehistòria i comença la història quan apareix el primer document escrit”, ens van dir. Avui sabem que el part de la història no és tan senzill, però no hi ha dubte que el llenguatge escrit ha conformat la humanitat i continua conformant-la: escrit és, per exemple, el llenguatge de la regulació i l'administració de la cosa pública.

I per a l'infant, què és el llenguatge escrit? Una vegada passat el turment inicial de l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura, els llibres seran instrument, sovint poc adequat, d'estudi. Només? Per a bastants infants la llengua escrita, almenys en part, serà instrument de treball. Per a quants llegir i escriure serà instrument de formació personal i, en conseqüència, instrument de projecció social? Heus aquí el tema i la preocupació de fons d'aquesta ponència.

Una escola com cal s'ha de proposar que la projecció social de tota la seva missió educativa arribi a tots els infants. Com podrà aconseguir-ho? Senzillament, amb una clara definició i posta en pràctica dels mitjans necessaris.

En primer lloc, hi ha una concepció pedagògica que es basa en una realitat històrica, que no és la dicotomia lectura escriptura sinó la unitat de quelcom que es produeix per l'escriptura i es rep per la lectura: la plastificació del llenguatge, que anomenem llengua escrita. En bona pedagogia l'infant ha d'utilitzar la llengua escrita no només com a receptor –lector-, sinó com a emissor –escriptor. En bona pedagogia no es pot separar la lectura de l'escriptura, ni establir-ne un ritme gaire diferent, com s'ha fet en èpoques passades. Tot i que és més fàcil llegir que escriure, no s'aprèn a fons una cosa sense l'altra, tal com passa a nivell lògic amb les operacions aritmètiques: no se sap sumar de debò si no es consideren la suma i la resta com a directa i

inversa d'una sola operació. I el coneixement de la llengua escrita és un problema molt més complex; per tant, cal treballar-lo en tots dos sentits.

Una altra consideració pedagògica de fons és que l'aprenentatge del qual parlem no és només el d'unes tècniques, fet amb més o menys rapidesa i precisió, sinó que és un aprenentatge humà, que ha d'arribar a la presa de consciència d'inserció en un procés de comunicació i codificació que va començar fa molts segles, s'estén encara avui, està subjecte a totes les variacions que imposa una realitat social canviant que cada un de nosaltres pot fer servir amb novetat de vida i, potser alguns de nosaltres, podem canviar.

Allò més lògic, científic i pràctic alhora per aconseguir aquest objectiu és posar l'infant, a mesura que va creixent, davant d'uns textos interessants i ordenadament comprensibles, llegibles, i en les situacions que tot al llarg i ample de la història humana han produït la llengua escrita. Una llengua escrita que ha sorgit gràcies a la necessitat i la voluntat de portar el llenguatge oral més enllà de l'espai i del temps. Guardar paraules per trobar-les i retrobar-les després; enviar i rebre missatges de la persona absent. Heus aquí la base de molts exercicis d'aprenentatge de la llengua escrita. Però recordem que la llengua escrita es basa en la possessió de la llengua oral, i l'oral es basa en la codificació i comunicació de la variada activitat humana.

El camí pedagògic està traçat: el llenguatge oral es basteix sobre els interessos de l'infant, les seves observacions, les seves experiències, la seva vida. En l'oral es basa l'escrit, i tant l'un com l'altre tipus de llenguatge en la mini societat que és el grup classe, grup de convivència, grup de comunicació més endavant, ha de funcionar en canals d'aprenentatge.

Inventar llenguatges orals i escrits és un joc sa i un exercici productiu en la històrica relació llenguatge oral – llenguatge escrit – activitat humana, un circuit que funciona en ambdós sentits.

L'activitat, la vida individual i col·lectiva dels infants, com la dels adults, s'inventa i cal inventar-la sempre. L'aprenentatge de la llengua, oral i escrita es produeix precisament com un procés d'adaptació sempre nou d'un codi ja existent a una realitat pròpia, acabada d'inventar.

Abans de pensar en una tercera conseqüència del treball de l'escola obrim un ampli parèntesi destinat a concretar com n'és d'important que aquestes concepcions sobre l'aprenentatge lingüístic de l'infant les comparteixin la cèl·lula familiar i el medi, les persones que li han donat la vida i tenen la responsabilitat, en conseqüència, de proporcionar-li els mitjans de vida humana.

La necessària relació escola-família té, en el cas de la formació lingüística de l'infant, un camp molt fèrtil en descobriments i col·laboració. Cal prendre consciència del circuit oral-escrit-activitat, saber que no es tracta de parlar a l'infant sense parar, ni que aprengui a llegir aviat, sinó d'envoltar els seus interessos i la seva activitat des del moment que neix amb la paraula, la frase, la modulació adequades, de manera que es produeixi l'espurna de la comprensió, de la imitació creativa, de la comunicació i del goig de la llengua.

No a les llargues explicacions incomprensibles, sí al joc de llenguatge, repetició, variacions sobre un mateix tema. No a obligar-lo a llegir, sí a explicar-li, llegir-li, demanar-li un dibuix, una paraula, una frase que hagi escrit per a algú. Sortir amb ell, comprar un llibre, entrar en una biblioteca, explicar-li el contingut del diari, del llibre, de la carta, o la relació entre el programa de televisió, la realitat i el document escrit. La resta, el *ca, que, qui, co, cu*, ja anirà venint, i ho farà a la classe, no a casa; no podem repetir les pautes que ens van aplicar de l'antiga màxima: *La letra con sangre entra*.

I tornem a l'escola: per assegurar la projecció social de l'infant amo de la llengua escrita, hem considerat l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura com el dret i el revés d'un mateix procés, i hem considerat també la importància que a l'infant se'l motiví segons els mateixos interessos que van fer emergir la llengua escrita en la humanitat de manera que en pugui reproduir, en certa manera, el procés d'invenció.

En tercer lloc, cal considerar com l'aprenentatge s'ha d'adaptar a cada un dels tipus de plastificació del llenguatge i en cada llengua més en concret. No parlarem aquí de metodologia i de components metodològics, que han d'existir, en els quals cal aprofundir i que han de combinar-se i augmentar per trobar la solució correcta, científica en cada cas. Hem repassat els components bàsics de la metodologia en l'adquisició de la llengua escrita, activitat individual i col·lectiva, motivació real humana, adaptació a cada tipus de plastificació i a cada llengua, però manca alguna cosa més.

En el món material escrit que envolta l'infant, cal que s'hi vegi projectat el medi social en què viu, si volem que la lectura tingui projecció social, si volem que l'infant aprengui a llegir no només per ser persona sinó per incidir en la societat. Heus aquí un camp obert a la col·laboració entre mestres i entitats locals. Els mestres poden detectar quins tipus de publicacions locals o localitzades necessiten els infants segons l'edat, els interessos, les capacitats que tinguin, i sovint els mestres poden també col·laborar en la realització d'aquestes publicacions a càrrec dels millors escriptors. Les entitats locals, en especial les corporacions locals, tenen la possibilitat, gairebé diria la responsabilitat, que aquestes publicacions es facin. Periodisme, història, cultura a l'abast dels infants. No podem esperar que la iniciativa privada cobreixi la demanda dins de les coordenades comercials. Cal tenir, promoure, ajudar i realitzar tot tipus d'iniciatives en aquest camp tan ampli. I cal també que es faci realitat un altre tipus de producció científica i literària: la dels mateixos nens.

No diem que tots els nens siguin grans literats o científics, tot i que en alguns persisteix contra tot academicisme una veta innegable d'un i altre tipus. Però sí que afirmem que si volem assolir la projecció social de la llengua escrita a través de l'escola, hem d'afavorir la projecció dels infants a través de la llengua escrita. La impremta a classe, el 'ciclostil' a l'escola, l'intercanvi de publicacions i l'edició, no són, per desgràcia, massa presents entre nosaltres, però sí prou per conèixer-ne la bondat. La biblioteca i l'editora escolars són, de nou, el dret i el revés d'un mateix procés.

S'ha parlat molt de la biblioteca escolar, fins a aconseguir un cert grau d'extensió, si més no física; però l'editora escolar sembla encara índex de bogeria o luxe pedagògic. I no ho és: és una relació positiva que, amb retard de segles, els que van de Gutenberg a Freinet, s'ha produït com a inevitable que era, entre escola i medi. Hauria de ser una relació totalment estesa, per sobre del tradicional reaccionarisme de l'escola, que manté el memorisme quan ja hi ha text escrit, i manté el quadern 'en net' i 'en brut', quan ja hi ha impremta.

Tots els mitjans socials s'han de trobar reflectits en textos escrits. Tots els infants s'han de poder reflectir en els textos escrits, i ben pocs ho aconsegueixen. Heus aquí una nova línia d'avenç que ajuda els mitjans socials i els infants amb menys possibilitats, cosa que no té només relació amb el nivell econòmic i cultural, sinó amb la concepció de l'educació. Per aconseguir igualtat d'oportunitats? Simplement per donar oportunitat d'educació a tots i en tots els mitjans. Això només es pot plantejar dins d'una concepció global d'educació renovada i renovadora de la persona humana, concepció a la qual ha de servir l'escola. No som davant d'un problema exclusivament tècnic, sinó davant un problema de política educativa.

És inevitable, de vegades, posar-se solemne quan es parla d'educació, i és positiu, a condició que tornem somrients a la realitat quotidiana. I aquesta realitat permet a l'escola moltes més vies, i més barates, de relació amb factors i estructures socials de la llengua escrita.